

Motion

1984/85: 1946

Lars Werner m. fl.

Inriktningen av den högre utbildningen

Utbildning och forskning blir en allt viktigare produktivkraft i samhällsutvecklingen. Teknikutveckling samt administrativ och ekonomisk rationalisering är av central betydelse för kapitalet i sin strävan efter nya och högre profiler. För att utbildning och forskning skall kunna ställas i denna tjänst fordras att staten i hög grad kan styra och kontrollera verksamheten. Då högre utbildning och forskning börjat få en så central position inom produktionen ökar också intresset för kontroll och styrningsmöjligheter från näringslivets sida.

Detta var en av drivkrafterna bakom 1970-talets högskolereformer. Styrnings- och kontrollmöjligheterna ökade genom en sammanhållen högskola, en förstärkning av de centrala beslutsfunktionerna och en satsning på enhetliga yrkesinriktade utbildningslinjer. Som en följd av detta har planeringsverksamheten inom högskolan vuxit stort sedan reformen. Dessa styrnings- och kontrollmöjligheter har sedermera förstärkts genom att regeringen numera utser allmänrepresentanterna i högskolestyrelserna som i sin tur fått ökade befogenheter (prop. 1983/84: 52, UbU, rskr 114).

I budgetpropositionen (prop. 1984/85: 100) uttalar också föredraganden att ”— — — den organisation som skapades i och med 1977 års reform framstår som en stor tillgång i den omläggning som nu pågår”.

En annan viktig drivkraft bakom det omfattande reformarbetet är ett folkligt förankrat krav på rätt till högre utbildning. Arbetarklassen har i praktiken varit utestängd från universiteten. Möjligheterna att komma in på någon av de fackhögskolor som fanns före reformen var något större. Under hela 1900-talet har en långsam utjämning skett — kanske främst beroende på en expansion av den högre utbildningen och reformeringarna inom grund- och gymnasieskolan. Enligt en indelning i socialgrupper har följande utveckling ägt rum:

Tabell I

Socialgrupp	Examinerade vid universitet och högskolor		
	1923	1943	1963
I	51 %	50 %	35 %
II	42 %	42 %	49 %
III	7 %	8 %	16 %

(Källa: UHÅ-rapport 1981, 25)

Dessa siffror ger dock inte uttryck för någon större utjämning då socialgrupp III är tio gånger så stor som socialgrupp I.

Under senare tid har även den könsmissiga snedrekryteringen till högre ut-

bildning uppmärksammats. Från att i lag ha varit utestängda från akademiska studier (före 1873) har andelen kvinnor som avlagt akademiska grundexamina ökat till 38 % 1970. I dag finns de könsmässiga skillnaderna mest kvar inom högskolan, i fråga om val av utbildning och i fråga om könsfördelningen inom olika tjänster.

Tabell 2

Andel kvinnor med grundexamina, slutet av 1970-talet	40 %
Andel kvinnor inom forskarutbildning	25 %
Andel kvinnor bland doktorsexaminerade	19 %
Andel kvinnliga professorer	6 %

(Bo Ekehammar 1980)

Högskolereformen har framställts som ett försök att komma till rätta med dessa klass- och könsskillnader. Antagningsregler och rätt till återkommande utbildning skulle enligt planerna möjliggöra för andra grupper än de traditionella, att söka sig till högre utbildning.

Det studiestödssystem som infördes 1965 hade också det uttalade syftet att ta bort de ekonomiska hindren för högre studier (behandlas i annat sammanhang).

Under trycket från arbetarrörelsen och progressiva opinioner finns en del progressiva inslag i de mål som högskolereformen satte för utbildningens innehåll och uppläggning. U 68-utredningen och sedermera också propositionen (prop. 1975:9) antog som övergripande mål för högskolan: att den skall sträva efter personlighetsutveckling, välfärdsutveckling, demokrati, internationalisering och social förändring. Dessa mål går igen i högskolelagens (SFS 1977: 218) 2 §. En yrkeslivsanknytning av den högre utbildningen har också stöd inom arbetarrörelsen. En sådan anknytning kan dock byggas upp på många olika sätt.

Ytterligare en intention förtjänar att framhållas. I såväl lagtext som proposition framhålls vikten av att den högre utbildningen främjar en kritisk förmåga. Enligt vår mening är detta mål viktigt för att den högre utbildningen skall kunna fungera som en förändrande kraft.

Några principiella synpunkter på utvecklingen efter 1977

I samband med högskolereformen fick UHÄ i uppdrag att följa upp reformens effekter. Sedan 1978 har UHÄ:s reformuppföljningsprogram resulterat i en mängd rapporter i olika delfrågor. Enligt vår mening bör resultaten av dessa olika undersökningar knytas samman i en politisk värdering av i vilken grad de uppställda målen har eftersträfvats.

Det finns dock redan nu vissa möjligheter att analysera utvecklingen efter 1977.

Enligt vår mening sker en alltför ensidig anpassning till de krav som näringslivet ställer på högre utbildning och forskning. Med näringslivet avses

här endast kapitalägarnas krav på avkastning och produkters säljbarhet. Denna anpassning sker på bekostnad av övriga aspekter av yrkeslivsanknytningen och de övriga mål som reformen ställde upp. I förlängningen hotas högskole-reformens progressiva drag att helt utplånas. I det följande försöker vi exemplifiera:

Propositionen talar i välvilliga ordalag om s. k. uppdragsutbildning, där företag och myndigheter beställer en viss utbildning. Särskilt påbyggnadskurser för yrkesverksamma skall kunna ordnas på detta sätt. Detta sker samtidigt som enstaka kurs-utbudet genom anslaget D 13 ej kan påräkna resursökningar. Detta anslag är till för att täcka just behovet av återkommande utbildning och fria studier utan någon direkt yrkesanknytning. I praktiken har detta anslag kommit att bli mycket viktigt även för forskarrekruteringen till många ämnen. Den tendens vi här ser är att man som enskild måste ha ett betalande företag bakom sig för att kunna vidareutbilda sig. Därmed åsidosätts högskolereformens intentioner.

Redan vid reformens genomförande varnades för en alltför snäv yrkesinriktning av den högre utbildningen. Budgetpropositionen ger två exempel på denna utveckling. Dels stöder propositionen bedrivande av civilingenjörsutbildning vid det företagsdrivna Elektronikcentrum i Kista. Detta öppnar vägarna för ett företagsstyrt innehåll i de tekniska utbildningarna. Detta är en avancerad variant av det moderata förslaget om lärlingsutbildning i stället för gymnasieutbildning.

Propositionen föreslår även inom anslaget D 8, utbildning för tekniska yrken, en satsning på kortare teknisk utbildning. En sådan utbildning kan knappast ge utrymme för annat än ren färdighetsträning inom väl avgränsade områden. Utrymme för breda och fördjupade kunskaper kommer inte att kunna ges, och mål som personlighetsutveckling och kritisk förmåga lämnas därhän.

Enligt vår mening är de tekniska utbildningarna i stället i stort behov av såväl humanistiska som samhällsvetenskapliga inslag för att inte skapa en närmast total ensidighet.

Propositionen förordar en motsvarande satsning på enbart basblocket inom ekonomutbildningen. Det kommer att leda till en stor mängd halvt utbildade ekonomer, väl anpassade till vissa mer elementära ekonomiska uppgifter i arbetslivet. Fördjupning, kritisk skolning och forskningsanknytning hamnar helt i skymundan.

De nedskärningar som nu föreslås inom främst lärar- och socionomutbildningarna och de som tidigare beslutats försvårar en angelägen satsning på den offentliga sektorn. Detta förstärker ensidigheten i de nuvarande prioriteringarna inom högskolan. Den offentliga sektorn måste enligt vår mening i stället utvecklas och förnyas för att väga upp den produktivitetsutveckling som sker inom produktionen, och ta vara på dess fördelar.

Även inom forskningen uppträder samma tendenser i kanske ännu högre grad.

— Andelen externfinansierad forskning ökar,

- budgetpropositionen öppnar vägar för externa medel inom forskarutbildningen genom den nya typen av doktorandtjänster,
- regeringen ställer sig positiv till att universitetsanställda har bisysslor, utan att fundera över eventuella negativa konsekvenser,
- under kort tid har samarbete företag— forskning vuxit upp i form av forskarbyar, innovationscentra o. d.

Sammanfattningsvis kan sägas att utbildning och forskning är viktiga för utveckling av produktivkrafterna och samhällsförändring. Men om detta sker utifrån ensidiga och snäva intressen kan det skada allmänna samhälleliga mål och folkflertalets intressen. Vi ser redan i dag tendenser till detta:

- Teknikutvecklingen sker enbart utifrån profitkrav och inte utifrån viktiga samhällsbehov. Planlösheten leder till ökad arbetslöshet och utslagning med ökade klassklyftor som följd.
- Utbildning planeras mer och mer utifrån näringslivsintressen och allt mindre utifrån människors önskemål och viktiga samhällsbehov i fråga om miljö, kultur, socialpolitik och omsorg.

Riksdagen bör föranstalta om följande åtgärder med anledning av vad som anförts i motionen ovan:

1. Regeringen bör göra en samlad utvärdering av den uppföljning av högskolereformen som skett samt öppet redovisa hur väl högskolereformens mål har följts.

2. Regeringen bör få i uppdrag att till riksdagen återkomma med förslag i syfte att väga upp den ensidiga näringslivsinriktning och satsning på teknisk utveckling som nu sker.

3. En kraftig satsning på obundna studiegångar, distansundervisning samt fort- och vidareutbildning främst inom humaniora och samhällsvetenskap bör ske genom en uppräknig av anslaget D 13 för lokala och individuella linjer samt enstaka kurser.

4. Regeringen bör ges i uppdrag att lägga förslag om åtgärder för att stimulera framväxten av kollektivt eller samhälleligt ägda utvecklingsinstitut eller företag i anslutning till våra universitet och högskolor. Dessa bör ges en utpräglad lokal eller regional anknytning, med även fackligt inflytande.

5. Regeringen bör på riksdagens uppdrag inrikta den fortsatta planeringen på en offensiv satsning på den offentliga sektorn, och därmed följande utveckling och förnyelse av de utbildningar som är inriktade mot den offentliga sektorn.

Den sociala snedrekryteringen

Enligt högskolereformen skall högskolan medverka till social utjämning och demokrati. Tillträdesregler och utbildningsorganisationen skulle främja detta.

SCB har i en nyligen publicerad undersökning funnit att den sociala och könsmissiga snedrekryteringen knappast påverkats alls under senare delen av

1970-talet. Det finns t. o. m. tendenser som pekar på en förvärrad snedrekrytering.

Tabell 3 Nybörjare i högskolan

	Andel barn t. akademiker o. högre tjänstemän	Andel arbetarbarn
1977/78	28 % (16 %)	31 % (56 %)
1982/83	35 % (18 %)	31 % (54 %)

Inom parentes anges andel av befolkningen

(Källa: SCB 1984: 11)

Denna tendens antas ha förstärkts de allra senaste åren.

En starkt bidragande orsak till detta fenomen är att betygen fått allt större betydelse som antagningsinstrument. Då klasskillnaderna grundläggs tidigt i skolsystemet anses detta missgynna arbetarbarn. Försämringarna inom studentstödssystemet antas också bidra.

Sociala och könsmissiga skillnader finns dessutom *inom* högskolan. Detta beror på att dagens sammanhållna högskola är en sammanslagning av de akademiska universiteten och fackhögskolorna. Bortser vi från denna förändring ser vi i stort sett oförändrade klass- och könsskillnader.

Allan Svensson (UHÄ-rapport 1981: 25) har funnit att kvinnor är klart underrepresenterade vid de traditionella akademiska utbildningarna (högstatusutbildningar) och i majoritet inom lärar- och socionomutbildningarna. På samma sätt är barn ur arbetarklassen underrepresenterade vid de traditionella universitetsutbildningarna.

Sedan reformens genomförande har statsmakterna gradvis förändrat antagningsreglerna på ett sätt som åtminstone bitvis strider mot de ursprungliga intentionerna. Andelen direktintag från gymnasiet har ökat, arbetslivserfarenhet ges numera lägre poängtal och föreningsmeriterna har avskaffats.

Antagningssystemets utformning är betydelsefull ur demokratisk och fördelningspolitisk synvinkel. Genom att det reglerar vem som skall ges tillträde till högre utbildning har de en viss betydelse för rekryteringen till högskolan. En reformering av antagningssystemet kan därför påverka den sociala och könsmissiga snedrekryteringen. Dessutom påverkas den grundläggande utbildningens innehåll och uppläggning. Betygens ökade betydelse som antagningsinstrument har t. ex. haft negativ inverkan på grund- och gymnasieskolan.

Klasskillnaderna grundläggs dock mycket tidigt i skolsystemet, varför åtgärder inom grund- och gymnasieskolan är mycket angelägna. Dessa behandlas i annat sammanhang.

En ytterligare ökning av direktintaget från gymnasiet vore dock en felaktig åtgärd. Arbetslivserfarenheten måste värderas högre och folkhögskoleutbildningen måste vara behörighetsgivande. Den tillträdesutredning som nu arbetar bör bl. a. beakta detta. Den bör ges i uppdrag att närmare undersöka be-

tygsfria urvalsregler. Möjligheten till positiv särbehandling av kvinnor som söker till mansdominerade utbildningar bör också undersökas.

Regeringen bör ges i uppdrag att i kompletterande direktiv till tillträdesutredningen med skärpa framhålla vikten av att den sociala snedrekryteringen motverkas. Vidare bör utredningen närmare granska olika former av betygsfri intagning till högskolan.

Hemställan

Härmed hemställs

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om inriktningen av den högre utbildningen samt kompletterande direktiv till tillträdesutredningen.

Stockholm den 25 januari 1985

LARS WERNER (vpk)

BERTIL MÅBRINK (vpk)

C.-H. HERMANSSON (vpk)

JÖRNSVENSSON (vpk)

NILS BERNDTSON (vpk)

EVA HJELMSTRÖM (vpk)

BJÖRN SAMUELSON (vpk)